

Türkiye’de Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz

Hüseyin Çelik¹

Özet

Türkiye 1980’lerden itibaren dış ticarete daha liberal politikalar izlemeye başlamıştır. İthal ikame politikaların terk edilmesi ile dış ticarete serbest ticaret anlayışını hakim olmaya başladığı dönemdir. Bu değişimle beraber başta dış ticaret dengesi olmak üzere makroekonomik birçok göstergenin etkilenmesi kaçılmaz bir durumdur. Hem dışa açılma kararının etkinliği hem de ülke ekonomisine etkilerinin ortaya konulması önemli bir araştırma alanı açmaktadır. Bu çalışmada 1991-2023 dönemi için ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımıyla araştırılmıştır. Ekonomik büyüme bağımlı değişken olmak üzere ticari dışa açıklık, sermaye birikimi ve istihdam bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Yöntem olarak ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri ile birim kök test sınamaları neticesinde değişkenlerin $I(0)$ ve $I(1)$ olmak üzere farklı düzeylerden durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkenler arasında %1 istatistiksel önem düzeyinde uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisi elde edilmiştir. Uzun dönem katsayılarına göre ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız ve negatif yönlü bir ilişki elde edilirken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, istihdam negatif, sermaye birikimi pozitif yönlüdür. Kısa dönem sonuçlarının da istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Küreselleşen dünyada serbest ticaret yaklaşımı geçerli olmakla beraber ülkelerin Bebek Endüstriler Tezi gereği yeni endüstrilerin korunması da ülke ekonomisi açısından önemli olduğu görünmektedir.

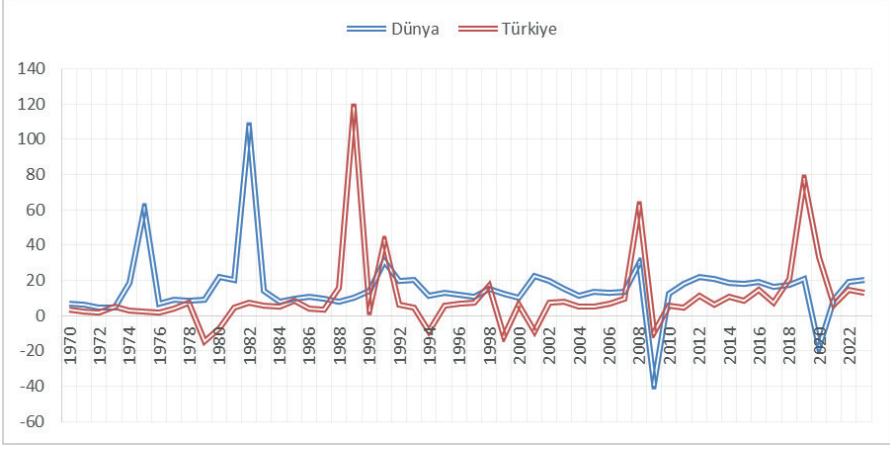
1 Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler fakültesi, İktisat bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-2455-9381>, huseyincelik@dicle.edu.tr

1. Giriş

Klasik iktisat akımı ortaya çıkmadan önceki dönemlerde hakim bir iktisat felsefesi olan Merkantilizmde dış ticaret fazlası vermeye yönelik korumacı dış ticaret politikası izlenmiştir. Adam Smith ile başlayan klasik iktisat akımında mutlak üstünlükler teorisine dayalı olarak dış ticaretin serbest olma güdüsü yer aldığı görülmektedir. Nitekim mutlak üstünlükler teorisine göre hangi ülke hangi malı daha düşük maliyetle üretiyorsa o malı ihraç etmeli, maliyet bakımından dezavantajlı olarak ürettiği malı ithal etmeli prensibi, serbest dış ticareti yaklaşımını öne çıkarmaktadır. 1929 Büyük Buhranı ile klasik iktisat akımı görüşlerinin tesiri azalmıştır ancak dış ticaretin serbest olması anlayışı II. Dünya Savaşından sonra yürürlüğe konulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması (GTTA), gümrük duvarlarının vergi indirimleri yoluyla yumuşatması uluslararası ticarete önemli katkılar sağlamıştır. Çok taraflı ticaret mutabakatlarının yanında hem küresel hem de bölgesel olmak üzere uluslararası iktisadi kuruluşların amaçları arasında dünya ticaretinin serbestleşmesi önem arz etmektedir (Çatalbaş, 2014). İlerleyen dönemlerde Avrupa Birliği gibi ekonomik entegrasyonların kurulması, Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması dünya ticaretinin serbestleşmesi konusunda önemli yere sahiptir.

Türkiye de 1951 yılında GTTA’ya katılmış ve Dünya Ticaret Örgütü’nün kurucu ülkeleri arasında yer alarak uluslararası ticaretin serbestleşmesi yönünde adımlar atmıştır. Ancak Türkiye ekonomisinin 1980 yılından önce ve sonrası şeklinde incelenmesi daha anlaşılır olacaktır. Çünkü Türkiye’nin her ne kadar 1951 yılında GTTA katılmış olsa da 1980 yılına kadar ithal ikameci bir dış ticaret politikası izlerken bu tarihten sonrasında ticari serbestleşmeye yönelik olarak ithalat ve ihracatın önündeki engelleri kaldırarak ticari serbestleşmeye yönelik önemli adımlar atmıştır (Özel, 2011).

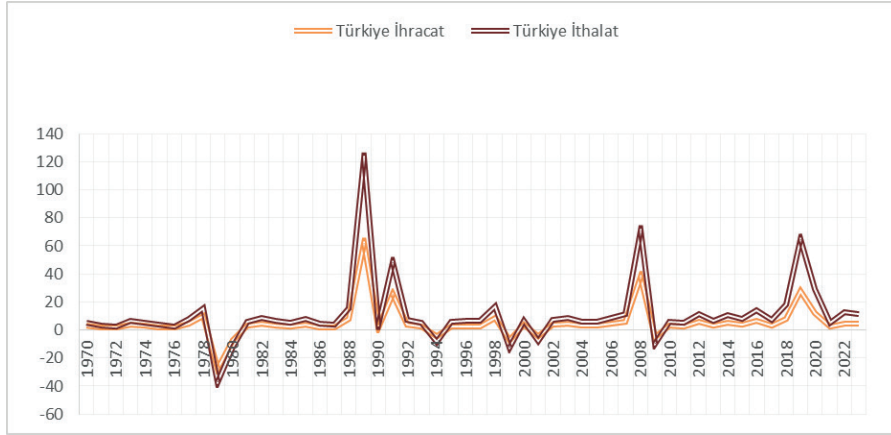
Grafik 1: Türkiye ve Dünya Geneline Ait Ticari Dışa Açıklık Değişim Grafiği (1970-2023)

Kaynak: Dünya Bankasından elde edilen verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1'de Dünya geneli ve Türkiye'nin 1970-2023 yılları arası ticari dışa açıklık değişimi ihracat ve ithalatın toplamının GSYH oranı şeklinde elde edilen değişim seyri gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde Türkiye'nin ticari dışa açıklık seyri genel olarak dünya geneline paralel bir seyir içinde olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan 1980'lerin başında dünya genelinde ticari dışa açıklık oranında bir sıçrama görülürken aynı dönemde Türkiye için bir toparlanma aşaması olduğu görülmektedir. 1980'lerin sonlarına doğru Türkiye'nin önemli sıçrama yaptığı görülmektedir. Ayrıca 2008 finansal krizi öncesi hem dünya geneli hem de Türkiye için bir yükselme görülürken 2008 yılının hemen sonraki döneminde önemli ölçüde küresel ticaretin daralmasına bağlı olarak bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır. Son olarak Grafik 1'de 2018 kur şokunun Türkiye ticari dışa açıklık oranı üzerindeki etkisi gözlemlenmektedir.

Grafik 2: Türkiye’nin İhracat ve İthalat Bazında Ticari Dışa Açıklık Değişim Grafiği (1970-2023)

Kaynak: Dünya Bankasından elde edilen verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik-2’de Türkiye’nin ihracat ve ithalat bazında ticari dışa açıklık değişimleri gösterilmiştir. Genel olarak ihracat ve ithalat ticari dışa açıklık değişimlerinin paralel bir seyir izlediği söylenebilir. Benzer şekilde hem düşüş hem de sıçrama dönemlerinde ihracat ve ithalatın beraber hareket ettiği görülmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Dışa açıklık terimi, ülkelerin uluslararası ilişkilerindeki sıklık, temas, etkileşim derecesinin artması olarak ifade edilebilir. Dışa açıklık, özellikle küreselleşme ile beraber ülkelerin diğer ülkelere ne kadar entegre olduğu, ülkede uygulanan politikaların dışa dönük veya içe dönük katı olma düzeyini ifade eder (Saçık, 2009; Şahbaz, 2024). İktisadi olarak da dışa açıklık terimi ticari dışa açıklık, finansal açıklık ve ekonomik açıklık şeklinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda ticari ve finansal dışa açıklık da ülkelerin diğer ülkelerle olan ilişkilerinin düzeyini göstermektedir. Literatür incelendiğinde dışa açıklık ile genellikle ticari dışa açıklık kavramı üzerinde durulduğu görülmektedir. Mevcut çalışmalar ise dışa açıklık oranı yüksek olan ekonomilerde daha rekabetçi bir yapının oluştuğunu ve buna paralel olarak ithalat, ihracat ve üretimdeki artışlara paralel olarak daha yüksek ekonomik büyüme gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda da dışa açıklık derecesi artan ülkelerin büyümenin yüksek düzeylerde oluşacağı beklenmektedir (Karagül ve Ertaş, 2023). Ticari dışa açıklığın artması ile sadece ekonomik büyümenin yüksek olmasıyla beraber diğer iktisadi göstergeler üzerinde de etkileri

oluşmaktadır (Ata ve Dalı, 2022; Çelik vd., 2024; Şimşek ve Hepaktan, 2019).

Küreselleşmenin artması ile ülkeler farklı alanlarda bir benzerlik ve yakınlaşma için girerek tüketim kalıplarının da benzeşme durumu ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin hem dış ticaretten daha kazançlı çıkmaları hem de yurtiçi talebe yönelik mal ve hizmetlerin karşılanmasında ticari dışa açıklık önem kazanmaktadır. Ancak ticari dışa açıklığın ölçülmesinde üzerinde fikir birliğine varılan bir tanım ve yöntem bulunmamaktadır. Ticari dışa açıklık ölçütü olarak birçok yöntem mevcuttur. Bu yöntemler ithalat ve ihracat paylarının ve verilerinin GSYH bölünmesi, tarife oranları, fiyat bazlı kıstaslar, tarife dışı engeller, ihracat vergi ve sübvansiyonları sayılabilir (Saçık, 2009). Ancak literatürde en yaygın kullanılan dış ticaret verilerinin GSYH oranı şeklindeki yöntemdir (Afolabi, 2022; Dorn vd., 2019; Kong vd., 2021; Nam ve Ryu, 2024). Tablo 1’de yaygın kullanılan Ticari dışa açıklık ölçüm yöntemleri verilmiştir. Bunlar içinde de ilk üç yöntem diğerlerine göre daha sık kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 1. Ticari Dışa Açıklık Ölçütleri

Ölçütler	Ölçüt Açıklaması
$\dot{I}thalat_i / GSYH_i$	İthalat ticaret yoğunluğu
$hracat_i / GSYH_i$	İhracat ticaret yoğunluğu
$(\dot{I}hracat + \dot{I}thalat)_i / GSYH_i$	Ticaret yoğunluğu.
$1 - \left[\frac{(\dot{I}hracat + \dot{I}thalat)_i}{2GSYH_i} \right] \times 100$	Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu; Frankel (2000) tarafından geliştirilmiştir. Aykırı değerlerin dikkate alınmasını sağlayan bir yöntemdir.
$\frac{\dot{I}thalat}{GSYH_i} - \left(1 - \frac{GSYH_i}{\sum_{i=1}^k GSYH_i} \right)$	Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu; Liv vd. (2004) tarafından Frankel (2000) yaklaşımının geliştirilmiş şeklidir.
$\frac{(\dot{I}hracat + \dot{I}thalat)}{rGSYH_i}$	Reel ticaret yoğunluğu; burada GSYH satın alma gücü paritesine göre düzenlenmiştir. Alcalá ve Ciccone (2004) tarafından geliştirilmiştir.

Kaynak: Squalli ve Wilson (2006)

Klasik iktisatçılar 1980’li yıllardan sonra uluslararası sermaye hareketlerinin serbestliğinin ve ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeye olumlu etkileri yoluyla refahını arttıracaklarını savunanların başında gelmektedirler. Klasikler

ve Neoklasik iktisatçılar serbestleşmenin ülke kalkınmasını önemli katkıları olacağını vurgulamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kaynak kıtlığından dolayı dışa açılmanın kıt kaynakların temin edilmesi ve üretim faktörlerinin daha verimli alanlara kaydırılması, kaynakların etkin kullanılması ile refah düzeyi artacaktır. Diğer yandan 1980’lerden sonra ortaya çıkan içsel büyüme teorileri de ekonomi ne kadar dışa açıksa teknoloji girişlerinin yüksek olacağından teknoloji kullanımının yaygınlaşacağını ve korumacı ekonomilerde bu teknolojik transferlerin gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktadır. Ancak klasik iktisatçıların görüşlerine karşın ithal ikameci politikaları savunan kimi iktisatçılar sanayileşme için korumacılığın gerekliliği üzerinde durmaktadırlar. Kalkınmışlık düzeyleri farklı olan ülkeler arasındaki ticari serbestleşme girişimlerinin büyümeye katkısı olmayacağını belirtmektedir. Ancak benzer kalkınmışlık düzeylerinde bulunan ülkeler arasındaki ticari serbestleşme büyümeye pozitif katkı sağlayacaktır (Mercan ve Göçer, 2014). Dolayısıyla ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda yapılan çalışmalar arasında bir uzlaşma olmadığı söylenebilir.

3. Literatür

Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi teorik olarak bir fikir birliği olmamakla beraber ampirik çalışmalarda da pozitif bulgu eden çalışmalarda mevcut negatif etki ortaya koyan çalışmada mevcuttur. İlgili literatüre Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke & Dönem	Yöntem	Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomi Büyüme İlişkisi
Nam ve Ryu (2024)	Gelişmekte olan ülkeler 2000-2022	Eşbütünleşme	Pozitif
Ceylan ve Şahbaz (2024)	Türki Cumhuriyetler 1990-2022	Nedensellik	Ekonomik büyümeden ticari dışa açıklığa nedensellik
Paksoy ve Alagöz (2024)	Kazakistan 1992-2022	Nedensellik	Nedensellik bulunmamıştır
Yağış (2024)	Türkiye	Eşbütünleşme	Pozitif
Upadhyaya vd. (2023)	Nepal 1975-2020	Eşbütünleşme	Pozitif
Aktop (2023)	OECD Ülkeleri 1997-2020	Eşbütünleşme Nedensellik	Pozitif Çift yönlü nedensellik
Afolabi (2022)	Nijerya 1981-2018	Eşbütünleşme	Anlamli ilişki elde edilmemiş

Gövdeli ve Özkan (2022)	Türkiye 1985-2018	Nedensellik	Nedensellik elde edilmemiştir
Yenipazarlı vd. (2022)	BRICS 1996-2020	Eşbütünleşme	Pozitif
Rasoanomenjanahary vd. (2022)	Madagaskar 1993-2020	Eşbütünleşme	Negatif
Kong vd. (2021)	Çin 1994-2018	Eşbütünleşme	Pozitif
Elfaki vd. (2021)	Endonezya 1984-2018	Eşbütünleşme	Negatif
Nguyen ve Bui (2021)	ASEAN-6 Ülkesi 2004-2019	Eşbütünleşme	Pozitif
Rakshit (2021)	Hindistan 1970-2017	Eşbütünleşme	Negatif
Uslu (2019)	Türkiye 1960-2017	Eşbütünleşme	Pozitif
Atgür (2019)	Türkiye 2004-2017	Nedensellik	Ticari dışa açıklıktan ekonomik büyümeye nedensellik
İlter ve Doğan (2018)	Türkiye 1998:Q1-2016:Q4	Nedensellik	Ticari dışa açıklıktan ekonomik büyümeye nedensellik
Zeren ve Arı (2017)	G7 Ülkeleri 1970-2011	Nedensellik	Çift yönlü nedensellik
Özel (2012)	Türkiye 1992-2010	Eşbütünleşme	Pozitif.
Kurt ve Berber (2008)	Türkiye 1989-2003	Nedensellik	Çift yönlü nedensellik

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. Veri Seti ve Yöntem

Türkiye 1980’li yıllardan sonra ithal ikameci dış ticaret politikalarını terk ederek serbest ticaret politikalarını izlemeye başlamıştır (Çalışkan, 2023). Bu dönemden itibaren yabancı sermaye yatırımları, dış ticaret, işgücü akımlarının ekonomiler açısından önemi ve etkileri artmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye için 1991-2023 dönemi için incelemektir. Çalışmada ekonomik büyüme bağımlı değişken olup ticari dışa açıklık bağımsız değişken olarak alınmıştır. Sermaye birikimi ve istihdam oranı da kontrol değişken olarak modele dahil edilmiştir. Ekonomik büyümenin logaritması alınarak modele eklenmiştir. Değişkenlere ait açıklamalar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Değişken Tanımlamaları

Sembol	Değişken Açıklaması	Kaynak
logGDP	Ekonomik büyüme (Constant 2015)	Dünya Bankası
OPEN	Ticari dışa açıklık ((İhracat + İthalat)/GSYH)	Dünya Bankası
CAPT	Sermaye Oluşumu (%GDP)	Dünya Bankası
EMP	İstihdam (% , toplam istihdam)	Dünya Bankası

Çalışmanın modeli Denklem 1’de gösterilmiştir:

$$\log GDP_t = \beta_1 + \beta_2 OPEN_t + \beta_3 CAPT_t + \beta_4 EMP_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada,

t , zaman periyodunu; β , katsayıyı; ε , hata terimini temsil etmektedir.

Modelin ampirik analizleri öncelikle ADF ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri ile durağanlık sınaması yapılmıştır. Birim kök durağanlık derecelerinin I(0) ve I(1) olmak üzere farklı derecelerden durağanlık söz konusu olduğu için daha sonraki aşamada ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \partial Y_{(t-1)} + \alpha_1 + u_t \quad (2)$$

Denklemde t , zaman boyutunu; Δ , birinci farkı; u , hata terimini; Y , modele dahil edilen seriyi temsil etmektedir. ADF birim kök testinde hata teriminin istatistiksel olarak bağımsız dağıldığı ve testin sabit varyansa sahip olduğu varsayılmaktadır. ADF birim kök testinde t -istatistik değerleri mutlak değerce kritik değerlerden büyük olması durumunda seriler durağan; küçük olduğu durumda ise birim köklü olduğunu ifade etmektedir (Said ve Dickey, 1984).

Phillips-Perron (PP) birim kök testi ADF testinin eksiklerini gidermek ve alternatif bir test oluşturması bakımından ortaya konulmuş bir testtir. PP ile ADF birim kök testlerinin test hipotezleri benzerdir. PP birim kök testi aşağıdaki formülasyon ile hesaplanmaktadır (Phillips ve Perron; 1988;338):

$$Y_t = \hat{u} + \hat{a}Y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (3)$$

$$Y_t = \tilde{u} + \tilde{\beta} \left(t - \frac{1}{2} \ddot{e} \right) + \tilde{\alpha}Y_{t-i} + \tilde{u}_t \quad (4)$$

ARDL kısa dönem tahmin sonuçları Denklem 5'te ve uzun dönem tahmin sonuçları ise Denklem 6'da verilmiştir.

$$\Delta \log GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \log GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} OPEN_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} CAPT_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{4i} EMP_{t-i} + \varphi ECT_{T-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\Delta \log GDP_t = \varphi_t + \varphi_1 \log GDP_{t-1} + \varphi_2 OPEN_{t-1} + \varphi_3 CAPT_{t-1} + \varphi_4 EMP_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \log GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} OPEN_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} CAPT_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{4i} EMP_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

5. Bulgular ve Tartışma

Ampirik analizlerin ilk basamağında birim kök test sınamaları gerçekleştirilmiş olup sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Elde edilen birim kök sonuçlarına göre ADF ve PP testlerinde hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde OPEN değişkeni düzeyde durağan haldedir. CAPT değişkeni ise sabitli trendli modelde düzeyde durağandır. CAPT değişkeni sabitli modelde logGDP ve EMP değişkenleri her iki modelde de düzeyde birim kök içermekte, birinci farkta durağan hale gelmektedir. Birim kök test sonuçlarına göre değişkenler I(0) ve I(1) olmak üzere farklı mertebelerden eşbütünlüktedir.

Tablo 4. Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	Model	Seviye		Birinci Fark	
		ADF	PP	ADF	PP
logGDP	C	0.3644	11.087	-56.593 ^a	-66.081 ^a
		0.9781	0.9967	0.0001	0.000
	C+T	-24.889	-23.865	-56.579 ^a	-74.975 ^a
		0.331	0.3791	0.0003	0.000
OPEN	C	-50.693 ^a	-50.737 ^a	-	-
		0.0002	0.000	-	-
	C+T	-57.806 ^a	-92.790 ^a	-	-
		0.0002	0.000	-	-
CAPT	C	-25.978	-24.424	-83.533 ^a	-135.359 ^a
		0.1039	0.1387	0.000	0.000
	C+T	-42.251 ^b	-42.102 ^b	-	-
		0.0112	0.0116	-	-
EMP	C	-12.282	-14.234	-43.737 ^a	-43.737 ^a
		0.6498	0.5585	0.0016	0.0016
	C+T	-16.574	-17.349	-43.741 ^a	-43.787 ^a
		0.7466	0.712	0.0081	0.008

Not: C: Sabitli model. C+T: Sabitli ve trendli model. ^a ve ^b sırasıyla $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ istatistiksel anlam temsil etmektedir.

Çalışmanın model denkleminde yer alan değişkenler birim kök sonuçlarında I(0) ve I(1) olmak üzere farklı mertebelerden durağan oldukları görülmüştür. Değişkenler I(2) olmamak koşulu ile farklı durağanlık mertebelerine sahip olduklarında eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesi ARDL sınır testi yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir.

ARDL yöntemi ile elde edilen sonuçlarından eşbütünleşme bulgusu Tablo 5’te yer verilmiştir. Buradan modeli oluşturan değişkenler arasında %1 istatistiksel önem düzeyinde eşbütünleşme elde edilmiştir. Yani modeli oluşturan değişkenler uzun dönemde beraber hareket etmektedir.

Tablo 5. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı Eşbütünleşme Sonuçları

Test İstatistikleri	Değer	K
F-istatistiği	9.90206 ^a	3
Kritik Sınır Değerleri		
Anlamlılık Düzeyleri	I(0) Sınırı	I(1) Sınırı
%1	3.65	4.66
%5	2.79	3.67
%10	2.37	3.20

Not: ^a ve ^b sırasıyla $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ istatistiksel anlam temsil etmektedir.

Eşbütünleşme sonucu ile birlikte elde edilen uzun dönem katsayı tahminleri Tablo 6'da verilmiştir. OPEN değişkenini ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir. Sermaye birikimini temsil eden CAPT değişkenini ekonomik büyüme üzerinde %5 istatistiksel önem düzeyinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. İstihdam oranını temsil eden EMP değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde %10 istatistiksel önem düzeyinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular Büyükkakın ve Jallow (2019), Ümit (2016), Çeştepe vd. (2018) ile paralel yöndedir. Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmaması Türkiye ekonomisinde ihracatın ithalatı karşılayamaması ile açıklanabilir. Dış ticaret dengesinde açık veren bir ülke olması nedeniyle ihracat yoluyla ülkeye gelen dövizin ithalatla tekrar dışa aleme akması ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde arzu edilen bir etkiyi sağlamamasına neden olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. ARDL Uzun Dönem Katsayı Sonuçları (4.4.4.3)

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık (P-value)
OPEN	-0.02411	-1.552	0.151
CAPT	0.10766 ^b	2.524	0.030
EMP	-0.23243 ^c	-1.873	0.090
Teşhis testleri	X ² (P-Value)	Sonuç	
Breusch Godfrey LM	0.240	Serisel korelasyon sorunu yoktur	
Breusch Pagan Godfrey	0.997	Değişen varyans sorunu yoktur	
Ramsey RESET Test	0.695	Spesifikasyon model hatası yoktur	
Jarque-Bera Test	0.861	Hata normal dağılıma sahiptir	

Not: ^a ve ^b sırasıyla $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ istatistiksel anlam temsil etmektedir.

Tablo 4'ün alt panelin ARDL yönteminin teşhis istatistikleri verilmiştir. Elde edilen istatistiklere göre modelin serisel korelasyon, değişen varyans sorunu olmadığı, spesifikasyon model hatası olmayı normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Kısa dönem hata düzeltme sonuçları da Tablo 7'de ifade edilmiştir. Kısa dönem hata düzeltme terimi (CointEg) %1 istatistiksel önem düzeyinde anlamlı olduğu ve katsayısının 0 ila -1 aralığında olduğu görülmektedir. Yani hata düzeltme terimi kısa dönem sonuçlarının anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç kısa dönemde dengede meydana gelen sapmaların tekrar dengeye geldiğini göstermektedir. Diğer yandan OPEN kısa

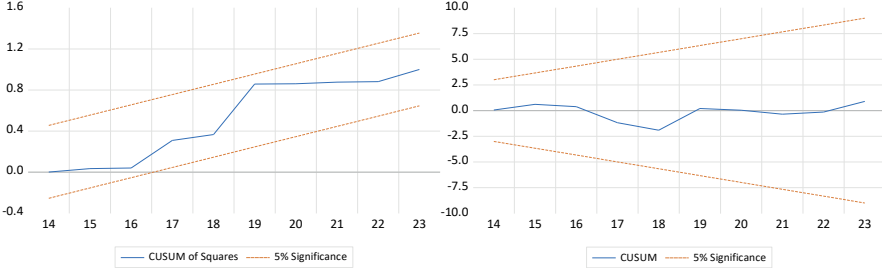
dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde CAPT değişkenin katsayıları da pozitif yönlü olup genel itibariyle anlamlı olduğu görülmektedir. EMP değişkenin katsayıları kısa dönem içinde negatif yönlü ve genel olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 7. ARDL Kısa Dönem Hata Düzeltme Sonuçları (4.4.4.3)

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık (P-value)
D(GDP1(-1))	-0.6117 ^a	-4.185	0.001
D(GDP1(-2))	-0.0062	-0.043	0.966
D(GDP1(-3))	-0.6468 ^a	-5.268	0.000
D(OPEN)	2.54E-07	0.004	0.996
D(OPEN(-1))	0.0005 ^a	4.488	0.001
D(OPEN(-2))	0.0005 ^a	5.448	0.000
D(OPEN(-3))	0.0003 ^a	4.506	0.001
D(CAPT)	0.0058 ^a	1.343	0.000
D(CAPT(-1))	0.0036 ^a	4.326	0.001
D(CAPT(-2))	0.0007	0.799	0.442
D(CAPT(-3))	0.0028 ^a	4.085	0.002
D(EMP)	-0.0169 ^b	-2.683	0.023
D(EMP(-1))	-0.0006	-0.089	0.930
D(EMP(-2))	-0.0126 ^c	-2.143	0.057
CointEq(-1)	-0.0407 ^a	-8.325	0.000

Not: ^a ve ^b sırasıyla $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ istatistiksel anlam temsil etmektedir.

Çalışma elde edilen kısa ve uzun dönem katsayı tahminlerinin ARDL yöntemi gereği istikrar koşulunu sağlayıp sağlamadıkları CUSUM ve CUSUM² testleri incelenmiştir. CUSUM ve CUSUM² grafikleri incelendiğinde %5 istatistiksel önem düzeyini gösteren kırmızı sınırların içinde bir dağılıma sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla grafiklerden görüldüğü üzere model istikrar koşulunu sağlamaktadır.

Grafik 3. CUSUM ve CUSUM² Test Sonuçları

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 1980'lerden itibaren liberal bir dış ticaret politikası izlemeye başlayan Türkiye'nin 1991-2023 dönemi için ticari dışa açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelenmiştir. İlgili döneme ait veri seti ADF ve PP birim kök testi ve ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilmemiştir. Kısa dönemde ise ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi pozitif; istihdamın negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Türkiye ekonomisinde ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeye anlamlı bir katkı sağlayamaması dış ticaret açığı ile açıklanabilir. Şöyle ki ihracat yoluyla elde edilen döviz miktarının ithalatı karşılayamaması nedeniyle artan bir döviz miktarının olmayışı nedeniyle yatırımlara yeterli finansın dış ticaretten sağlanamaması şeklinde ifade edilebilir. İkinci olarak ihracata konu olan malların üretiminde veya yurtiçi talebi karşılamaya yönelik sektörlerde ara malları ve hammadde temininde dışa bağımlı olması durumunda da ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi anlamlı şekilde etkilemeyebilir. Bu bulgulardan hareketle birkaç politika önerisi ön plana çıkmaktadır. Birincisi üretim girdilerinin dışa bağımlılıktan kurtarılmasına yönelik olarak yurtiçi kaynakların üretim süreçlerine kanalize edilmesi gerekmektedir. Böylelikle hem kaynak etkinliği sağlanması hem de döviz tasarruf yoluyla pozitif ekonomik etkilerin oluşması sağlanabilir. İkincisi, serbest ticaretin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri için ihracatın katma değeri yüksek ürünlere kaymasını sağlamak gerekir. Bunun için de teknoloji ve Ar-Ge harcamalarının artırılması ve etkinliğinin takip edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Afolabi, J. (2022). Financial Development, Trade Openness, and Economic Growth in Nigeria. *Iranian Economic Review*, 26(1), s. 237-254.
- Aktop, V. (2023). OECD ülkelerinde ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(28), s. 202-214.
- Ata, A., & Dallı, T. (2022). Ticari Dışa Açıklık Ve Enflasyon İlişkisinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği. *Journal of Economics and Research*, 3(2), s. 61-74.
- Büyükkakın, F., & Jallow, L. (2019). Ticari Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Gambiya Örneği. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(Ek Sayı, Aralık 2019), s. 441-474.
- Çalışkan, A. (2023). Türkiye’de 1960 Sonrası Uygulanan Sanayileşme Stratejilerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri. *MAKÜ Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 67-83.
- Çatalbaş , N. (2014). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), s. 143-158.
- Çelik, H., Alev, N., & Erdemli, M. (2024). Is the Romer Hypothesis valid for Newly Industrialized Countries? Evidence from panel ARDL. *Economic Journal of Emerging Markets*, 16(2), s. 124-135.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E., & Özbek, Z. (2018). Ticari Ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), s. 1-17.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Testing for unit roots in seasonal time series. *Journal of the American Statistical Association*, 79, 355-367.
- Dorn, F., Fuest, C., & Potrafke, N. (2021). Trade openness and income inequality: New empirical evidence. *Economic Inquiry*, s. 1-22.
- Elfaki, K., Handoyo, R., & İbrahim, K. (2021). The Impact of Industrialization, Trade Openness, Financial Development, and Energy Consumption on Economic Growth in Indonesia. *Economies*(174), s. 1-13.
- Gövdeli, T., & Özkan , T. (2022). Financial Openness, Trade Openness and Economic Growth: An Empirical Application on Turkey. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 21(3), s. 1019-1028.
- İlter, Ş., & Doğan , B. (2018). Ticari ve finansal dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(15), s. 89-115.
- Kong, Q., Peng, D., Ni, Y., Jiang, X., & Wang, Z. (2021). Trade openness and economic growth quality of China: Empirical analysis using ARDL model. *Finance Research Letters*(38). doi:https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101488

- Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye’de dışa açıklık ve ekonomik büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), s. 57-80.
- Nam , H.-J., & Ryu, D. (2024). Does trade openness promote economic growth in developing countries? *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, Haziran 2024.
- Nguyen, M.-L., & Bui, T. (2021). Trade Openness and Economic Growth: A Study on Asean-6. *Economies*, 9(13), s. 1-15.
- Özel, H. (2011). Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), s. 73-93.
- Özel, H. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), s. 21-43.
- Paksoy, H., & Alagöz, M. (2024). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık ve İstihdamın Büyüme Üzerine Etkisi: Kazakistan Örneği (1992-2022). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), s. 160-175.
- Pesaran, M., Shin, Y., & Smith, R. (2001). Bound testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326. doi:10.1002/jae.616
- Phillips, P. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rakshit, B. (2022). Dynamics between trade openness, FDI and economic growth: evidence from an emerging economy. *Journal of International Trade Law and Policy*, 21(1).
- Rasoanomenjanahary, M., Cao, L., & Xi, Y. (2022). The Impact of Trade Openness on Economic Growth: Empirical Evidence from Madagascar. *Modern Economy*(13), s. 629-650.
- Saçık, S. (2009). Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), s. 273-294.
- Squalli, J., & Wilson, K. (2006). *A New Approach to Measuring Trade Openness*. Working Paper No. 06-07.
- Şahbaz, A., & Ceylan, A. (2024). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk İlişkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), s. 667-683.
- Şimşek, D., & Hepaktan, C. (2019). Ticari Açıklık, İstihdam ve Enflasyon İlişkisi: Türkiye Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), s. 316-336.
- Upadyaya, Y., Kharel, K., & Kharel, S. (2023). Exploring the relationship between trade openness and economic growth in Nepal: Insights from

- ARDL bound test cointegration analysis. *Problems and Perspectives in Management*, 21(3), s. 792-808.
- Uslu, H. (2019). Ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için çoklu yapısal kırılmalı bir analiz. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(1), s. 39-64.
- Ümit, A. (2016). Türkiye’de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), s. 255-272.
- World Bank*. (2025, 02 10). World Development Indicators: <https://databank.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS/1ff4a498/Popular-Indicators#> adresinden alınmıştır
- Yağış, O. (2024). Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Kesirli Frekanslı Fourier Adl Yaklaşımı. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, s. 121-129.
- Yenipazarlı, A., Cambazoğlu, B., & Begeç, E. (2022). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Bağlantısı: BRICS Örneği. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 3(1), s. 38-61.
- Zeren, F., & Arı, A. (2013). Trade Openness and Economic Growth: A Panel Causality Test. *International Journal of Business and Social Science*, 4(9), s. 317-324.